

თეა ჭანტურია,
საქართველოს შოთა რუსთაველის თეატრისა და კინოს
სახელმწიფო უნივერსიტეტის დოქტორანტი,
ხელმძღვანელი – პროფესორი სლექსანდრე ვახტანგოვი

თექნოლოგიური დეტერმინიზმი კულტურული დეტერმინიზმის პირისპირა?

რეზიუმე

ტექნოლოგია აყალიბებს კულტურას თუ კულტურა წარმართავს ტექნოლოგიურ განვითარებას? თანამედროვე ეპოქაში ეს თემა მუდმივად იწვევს დებატებს. ჩვენი საკვლევი თემაა თანამედროვე საზოგადოებაში ტექნოლოგიურ დეტერმინიზმს და კულტურულ დეტერმინიზმს შორის დინამიკური ურთიერთქმედების შესწავლა. ეს საპირისპირო თეორიები გვათავაზობენ განსხვავებულ პერსპექტივებს, თუ როგორ მოქმედებს ტექნოლოგია და კულტურა ერთმანეთზე, რაც აჩენს კითხვებს ტექნოლოგიურ პროგრესსა და კულტურულ ევოლუციას შორის ურთიერთკავშირის შესახებ. ტექნოლოგიური დეტერმინიზმი ამტკიცებს, რომ ტექნოლოგიური წინსვლა, უპირველეს ყოვლისა, განაპირობებს კულტურულ ცვლილებებს და ამტკიცებს ტექნოლოგიის ავტონომიას საზოგადოებაზე. კულტურული დეტერმინიზმი კი პირიქით, ამტკიცებს, რომ კულტურული ღირებულებები და რწმენა არის ტექნოლოგიური განვითარების მამოძრავებელი ძალები,

რომლებიც ტექნოლოგიას განიხილავენ როგორც კულტურის გაფართოებას და არა დამოუკიდებელ ძალას. ამ დიქტომიის ამოსახსნელად მნიშვნელოვანია ტექნოლოგიასა და კულტურას შორის რთული ურთიერთობის შესწავლა. დეტერმინიზმის ფილოსოფიური კონცეფცია ამტკიცებს, რომ მოვლენები, მათ შორის ადამიანის ქცევა, განსაზღვრულია წინასწარი მიზეზებით, რომლებიც სწორედ ამ კვლევის ფუნდამენტურ ფონს ემსახურება. სხვადასხვა სამეცნიერო ნაშრომში წარმოდგენილი მაგალითები (დაწყებული სტამბიდან, დასრულებული ხელოვნური ინტელექტამდე) ხშირად მოჭყავთ იმის საილუსტრაციოდ, თუ როგორ მოქმედებს ტექნოლოგია, როგორც ძლიერი ძალა საზოგადოების ჩამოყალიბებაში. და პირიქით, კულტურული დეტერმინიზმი – ხაზს უსვამს კულტურის დომინანტურ როლს ტექნოლოგიური განვითარების ფორმირებაში – სოციალურ გავლენას. ამ თეორიის მიხედვით, კულტურული ღირებულებები, რწმენა და პრიორიტეტები განაპი-

რობებს ტექნოლოგიების განვითარებას, მიღებას და გამოყენებას. იგი ტექნოლოგიას განიხილავს, როგორც კულტურული გადაწყვეტილებების პროდუქტს, ავლენს დინამიკურ ურთიერთკავშირს კულტურულ დინამიკასა და ტექნოლოგიურ ევოლუციას შორის. ცნობილმა მედიის თეორეტიკოსმა, მარშალ მაკლუენმა, შემოიღო უნიკალური პერსპექტივა, სახელწოდებით მედია-დეტერმინიზმი, რომელიც სცილდება ტექნოლოგიური და კულტურული დეტერმინიზმის ბინომურ (ორწევრული) ობოზიციას. სწორედ ეს მოსაზრება ადასტურებს ტექნოლოგიასა და კულტურას შორის დინამიკურ და სიმბიოზურ ურთიერთობას, რაც ავლენს რთულ ორმხრივ დიალექტიკურ პროცესს. ტექნოლოგიას

შემოაქვს ახალი იდეები და ახდენს კულტურული ნორმების მოდერნიზებას. დასასრულს, ტექნოლოგიურ დეტერმინიზმსა და კულტურულ დეტერმინიზმს შორის ურთიერთქმედება გვთავაზობს მდიდარ რელიეფს კვლევისთვის, რომელიც ნათელს ჰფენს ტექნოლოგიასა და კულტურას შორის ფუნდამენტურ დიალოგს. ამ ორ ძალას შორის დინამიკური ურთიერთობის აღიარება გადაწყვეტია საზოგადოების პროგრესის გასაგებად, ტექნოლოგიური და კულტურული ევოლუციის მუდმივად განვითარებად ლანდშაფტზე ნავიგაციისთვის. ასევე, მისი შესწავლა სხვადასხვა დისციპლინაში მოღვაწე მეცნიერების კვლევის პრიორიტეტულ სფეროდ რჩება.

საკვანძო სიტყვები: *დეტერმინიზმი, ტექნოლოგია, კულტურა, საზოგადოება, ტექნოლოგიური და კულტურული ევოლუცია*

დღესდღეობით, თანამედროვე ტექნოლოგიურ ეპოქაში ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი და აქტუალური საკითხია ტექნოლოგიური დეტერმინიზმი კულტურული დეტერმინიზმის პირისპირ – განსაკუთრებით, საზოგადოებაზე ტექნოლოგიების გავლენის შესწავლის კონტექსტში. ეს არის ორი კონტრასტული პოზიცია, თეორიული პერსპექტივებით, ტექნოლოგიასა და კულტურას შორის, რომლებიც საპირისპირო შეხედულებებს გვთავაზობენ საზოგადოების ცვლილების მამოძრავებელ ძალებზე. ეს ორი საპირისპირო თეორია წარმოგვიდგენს განსხვავებულ ხედვას, თუ როგორ გავლენას ახდენს ტექნოლოგია და კულტურა ერთმანეთზე და როგორ შემოქმედებენ სოციალურ განვითარებაზე. ტექნოლოგიას და კულტურას შორის ურთიერთობის შეფასება მნიშვნელოვანია, რადგან ტექნოლოგია შეიძლება იყოს კულტურის ცვლილების აგენტი ან ღირებულებების და იდეოლოგიის პროდუქტი.

დეტერმინიზმის საკვანძო საკითხად შესაძლოა მოვიაზროთ, თუ რამდენად აყალიბებს ტექნოლოგია კულტურას ან პირიქით. ტექნოლოგიური დეტერმინიზმი ამტკიცებს, რომ ტექნოლოგიური მიღწევები დიდ წილად განსაზღვრავს კულტურული ცვლილების კურსს. ამ თვალსაზრისით, კულტურული ფაქტორების მიუხედავად, ტექნოლოგიას აქვს თანდაყოლილი უნარი – გავლენა მოახდინოს საზოგადოებაზე. მეორე მხრივ, კულტურული დეტერმინიზმი ამტკიცებს, რომ კულტურული ღირებულებები და რწმენა განაპირობებს ტექნოლოგიურ განვითარებას და დანერგვას, სადაც ტექნოლოგია განიხილება როგორც კულტურის გაფართოება და არა ავტონომიური ძალა.¹

დიქტომია – რა გავლენას ახდენს ტექნოლოგია კულტურულ პრაქტიკებსა და ტრადიციებზე? რამდენად აყალიბებს კულტურა ტექნოლოგიურ ინოვაციებს? არსებობს თუ არა ურთიერთკავშირი ტექნოლოგიასა და კულტურას შორის? როგორ მოქმედებს ეს თეორიები საზოგადოების პროგრესისა და ევოლუციის ჩვენეულ გაგებაზე?

მოდით ჩავუღრმავდეთ თითოეულ კონცეფციას და შევეცადოთ გავცეთ კითხვებზე პასუხი. თავდაპირველად განვიხილოთ, რა არის დეტერმინიზმი ზოგადად. ეს არის ფილოსოფიური პოზიცია, რომლის თანახმად, ყველა მოვლენა, ფიზიკური თუ გონებრივი, ადამიანური ქცევის ჩათვლით, არის წინამორბედი მიზეზების აუცილებელი შედეგი.² სამყარო იმართება დეტერმინიზმით (ან მისი გავლენის ქვეშაა), მხოლოდ იმ შემთხვევაში და იმის გათვალისწინებით, თუ როგორია მოცემული წესრიგი დროის მომენტში, საგანთა შემდგომი მიმდინარეობა კი განისაზღვრება ბუნების კანონებით.³

დეტერმინიზმი – ფილოსოფიის ერთ-ერთი მარადიული თემაა. მისი კავშირი ადამიანის თავისუფლებასა და მორალთან, მნიშვნელოვანს ხდის მას ჩვენს ყოველდღიურ ცხოვრებაში. ის, როგორც წესი, გაგებულა, როგორც თავისუფალი ნების და მორალური პასუხისმგებლობის ცნებების უარყოფა, თუმცა ფილოსოფოსთა განსხვავებული დასკვნები გვაძლევს უფლებას, სხვადასხვანაირად ვიფიქროთ.⁴

¹ Singh, Drew, Technological.

² Determinism, American, Psychological Association.

³ Hoefel, Causal Determinism.

⁴ Rajabova, Determinism.

ტექნოლოგიური დეტერმინიზმი – ამტკიცებს, რომ ტექნოლოგია არის საზოგადოების ცვლილებისა და განვითარების მთავარი მამოძრავებელი ძალა. ამ შეხედულების თანახმად, ტექნოლოგიის განვითარება გავლენას ახდენს კულტურის სტრუქტურასა და ღირებულებებზე. ტექნოლოგიურ მიღწევებზე საუბრისას ისეთი გამოგონებები, როგორებიცაა სტამბა, ინტერნეტი ან სმარტფონები, ხშირად იმის მაგალითებად მოჰყავთ, თუ როგორ აყალიბებს და გარდაქმნის ტექნოლოგიები საზოგადოებას. მაგალითად, კორნელის უნივერსიტეტის პროფესორი რონალდ. რ. კლანი ასეთ განმარტებას იძლევა – „ეს არის ტერმინი, რომელიც გამოიყენება ურთიერთობების შესახებ პრეტენზიების ერთობლიობის აღსაწერად, რასაც ჩვენ, ჩვეულებრივ, ვუწოდებთ „ტექნოლოგიას“ და საზოგადოებას“.⁵

კულტურული დეტერმინიზმი – ეს თეორია ხაზს უსვამს კულტურის დომინანტურ როლს ტექნოლოგიური განვითარების ფორმირებაში და მის გავლენას საზოგადოებაზე. კულტურული დეტერმინიზმის თანახმად, მისი ღირებულებები, რწმენა და პრიორიტეტები განსაზღვრავს, თუ რომელი ტექნოლოგიები განვითარდება, როგორ მიიღება და როგორ გამოიყენება. ამ თვალსაზრისით კი, ტექნოლოგია განიხილება, როგორც კულტურული გადაწყვეტილებების და საჭიროებების პროდუქტი.⁶

სინამდვილეში ტექნოლოგიასა და კულტურას შორის ურთიერთობა რთული და მრავალმხრივია, ამ საკითხზე კამათი არასდროს წყდება. სწორედ ეს კამათი იწვევს შემდგომ ახალ ტექნოლოგიურ მიღწევებს და საზოგადოების დამოკიდებულების ცვლილებებს. ჩვენთვის კი მნიშვნელოვანია სიღრმისეულად შევისწავლოთ მათი დინამიკური ურთიერთქმედება.

უნდა აღინიშნოს, რომ, როგორც ტექნოლოგიური ინოვაციები ახდენენ გავლენას კულტურულ პრაქტიკაზე, რწმენაზე და შეუძლიათ ცვლილებების სტიმულირება, ისევე ტექნოლოგიების მიღებაზე, გამოყენებაზე ახდენენ გავლენას კულტურული ღირებულებები და ნორმები; სწორედ კულტურული ფაქტორები საზღვრავენ ტექნოლოგიური განვითარების მიმართულებებს. რამდენადაც ტექნოლოგია აგრძელებს განვითარებას და ხდება უფრო ინტეგრირებული ჩვენს ცხოვრებაში, მით უფრო ტექნოლოგიური და კულტურული დეტერმინიზმის ურთიერთქმედების შესწავლა რჩება სოციო-

ლოგების, ანთროპოლოგების და სხვადასხვა დარგის მეცნიერთა კვლევის მნიშვნელოვან სფეროდ.

ცნობილი მედია-თეორეტიკოსი მარშალ მაკლუენი ხშირად ასოცირდება დისკუსიებთან, რომლებიც უკავშირდება ტექნოლოგიების გავლენას კულტურასა და საზოგადოებაზე. მისი ნაშრომების განხილვისას, ერთი შეხედვით, ის ტექნოლოგიურ დეტერმინიზმს კულტურულ დეტერმინიზმს უპირისპირებდა. თუმცა, რას გულისხმობდა და იყო თუ არა ასე, ამისთვის მნიშვნელოვანია მისი თვალსაზრისის დეტალური ანალიზი.

მარშალ მაკლუენის შეხედულებები რთული და გარკვეულწილად უნიკალური იყო, ის არ მიეკუთვნებოდა არც ტექნოლოგიური დეტერმინიზმის და არც კულტურული დეტერმინიზმის მომხრეების ბანაკებს.

მაკლუენის მედია-დეტერმინიზმი – ეს კონცეფცია გადახვევა იყო ტექნოლოგიური და კულტურული დეტერმინიზმის დიქოტომიიდან. ის ამტკიცებდა, რომ მედია, რომლის მეშვეობითაც ხდება ინფორმაციის გადაცემა, უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე მისი შინაარსი. მაკლუენის ცნობილი გამონათქვამი „The medium is the message“ – ნიშნავს, რომ ინფორმაციის გადაცემის გზა (მედია) უფრო მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს საზოგადოებასა და კულტურაზე, ვიდრე მესიჯის სპეციფიკური შინაარსი. იგი თვლიდა, რომ სხვადასხვა მედია (ბეჭდური, ტელევიზია, ინტერნეტი) მკაფიო გავლენას ახდენდა ადამიანის აღქმაზე, კომუნიკაციასა და სოციალურ ორგანიზაციაზე. ის იკვლევდა იმ გზებს, რომლებითაც მედია-ტექნოლოგიების ცვლილებებს შეუძლია ადამიანის გამოცდილების ხელახალი კონფიგურაცია და კულტურის ჩამოყალიბება. მაკლუენი ტექნოლოგიას არ უყურებდა როგორც ავტონომიურს, არამედ ის უყურებდა როგორც ფაქტორს, რომელიც ურთიერთქმედებს კულტურასთან და იცვლება რთული გზებით. მას სჯეროდა, რომ ტექნოლოგიასა და კულტურას აქვს დინამიკური და სიმბიოტური ურთიერთობა.⁷

მარშალ მაკლუენის ფილოსოფიას თუ გავცვებით – (მიუხედავად იმისა, რომ) ტექნოლოგიური დეტერმინიზმი არის იდეა, რომ ტექნოლოგია აყალიბებს, განსაზღვრავს კულტურის და საზოგადოების კურსს, ხოლო კულტურული დეტერმინიზმი ვარაუდობს, რომ

⁷ McLuhan, *The Medium*, Gingko Press.

კულტურა და საზოგადოება, უპირველეს ყოვლისა, განსაზღვრავს ტექნოლოგიის გამოყენებას და გავლენას – მისმა შეხედულებამ უარყო ხისტი ორობითი ოპოზიცია ამ ორ პოზიციას შორის.

„როდესაც ტექნოლოგიური ინოვაციების მუდმივი ტალღები გვიკაკუნებენ კარზე“,⁸ სულ უფრო რთული ხდება იმ იდეის უგულებელყოფა, რომ ამ ინოვაციებს შეიძლება მოჰყვეს მოულოდნელი სოციალური ეფექტები. სწორედ ეს შეიძლება გახდეს ტექნოლოგიური დეტერმინიზმის უფრო დეტალურად შესწავლის შესაძლო მიზეზი.

ამერიკელმა ისტორიკოსმა, მასაჩუსეტსის ტექნოლოგიის ინსტიტუტის, ტექნოლოგიის ისტორიის პროფესორმა მერიტ როსმიტმა, 1994 წელს, გამოაქვეყნა სამეცნიერო ნაშრომი – „Does Technology Drive History?“ (ტექნოლოგია წარმართავს ისტორიას?).⁹ დღეს კი ნამდვილად ნათლად დაგინახეთ ამ რიტორიკული კითხვის პასუხი, რომ ტექნოლოგიურ წინსვლას და ინოვაციებს დიდი ძალა აქვთ, რომ შეაფერხონ ან შეცვალონ ისტორიული მოვლენები და საზოგადოების განვითარება.

ვფიქრობთ, მართებული იქნება მოქმედებაში განვიხილოთ ტექნოლოგიური დეტერმინიზმის რამდენიმე მაგალითი:

- სტამბა – მე-15 საუკუნეში იოჰანეს გუტენბერგის მიერ სტამბის გამოგონებამ რევოლუცია მოახდინა კომუნიკაციაში და გადამწყვეტი როლი ითამაშა ცოდნის გავრცელებაში, რეფორმაციასა და თანამედროვე ეროვნული სახელმწიფოების წარმოქმნაში.
- ორთქლის ძრავა – განვითარდა ინდუსტრიული რევოლუციის დროს, რომელმაც გარდაქმნა ტრანსპორტი, წარმოება და მრეწველობა, რამაც გამოიწვია ღრმა ცვლილებები საზოგადოების და ეკონომიკის სტრუქტურაში.
- ავტომობილები – ამ წარმოების განვითარებამ და მასობრიობამ განაპირობა ურბანული დაგეგმარების, ცხოვრების სტილისა და სამომხმარებლო კულტურის ცვლილებები, რამაც ხელი შეუწყო სუბურბანიზაციას და შორ მანძილზე მგზავრობას.
- ელექტროენერჯია – მისმა გამოჩენამ მოახდინა რევოლუცია განათების, ტრანსპორტირებისა და მრეწველობის უთვალავ

⁸ Unraveling Technological Determinism.

⁹ Smith, Does Technology, 1994.

სფეროში, გზა გაუხსნა ურბანიზაციისა და ცხოვრების თანამედროვე სტანდარტებს.

- ინტერნეტი და სოციალური მედია – თანამედროვე პლატფორმებმა ფუნდამენტურად შეცვალა ადამიანების კომუნიკაციის, ინფორმაციის ხელმისაწვდომობის და სოციალურ/ პოლიტიკურ ცხოვრებაში მონაწილეობა, გავლენა მოახდინა კულტურასა და ქცევებზე.
- მობილური ტელეფონები – ამ ტექნოლოგიის ფართო გამოყენებამ შეცვალა ადამიანებს შორის კავშირი, სერვისებზე წვდომა და ეკონომიკურ საქმიანობაში ჩართულობა, რამაც გავლენა მოახდინა როგორც ქალაქში, ისე სოფელში მცხოვრებ ადამიანებზე.
- კომპიუტერები და საინფორმაციო ტექნოლოგიები – მათ შეცვალეს ბიზნესის ფუნქციონირება, მონაცემების დამუშავება, ადამიანების მუშაობა და ურთიერთქმედება ციფრულ ეპოქაში.
- ბიოტექნოლოგია – მის მიღწევებს აქვს პოტენციური შეცვალოს ჯანდაცვა, სოფლის მეურნეობა და თვით ადამიანის ბიოლოგიაც კი, რაც აყენებს ეთიკურ და სოციალურ კითხვებს ტექნოლოგიების როლის შესახებ ადამიანის ცხოვრებაში.
- განახლებადი ენერჯია – ისეთი ტექნოლოგიების გამოყენება, როგორცაა მზის და ქარის ენერჯია, გავლენას ახდენს ენერჯიის წარმოებაზე, გარემოსდაცვით პოლიტიკაზე და კლიმატის ცვლილებასთან ბრძოლის გლობალურ ძალისხმევაზე.
- ხელოვნური ინტელექტი და ავტომატიზაცია – სწორედ ასეთი ტექნოლოგიების განვითარება ცვლის სამუშაოს ბუნებას, გავლენას ახდენს ისეთ ინდუსტრიებზე, როგორებიცაა წარმოება, ლოჯისტიკა, მომხმარებელთა მომსახურება და ასე შემდეგ.

ვფიქრობ, სწორედ ეს მაგალითები ასახავენ, თუ როგორ შეიძლება ტექნოლოგიურმა წინსვლამ მოახდინოს ღრმა და შორს-მიმავალი ეფექტი საზოგადოებაზე, კულტურასა და ეკონომიკაზე, რაც შეესაბამება ტექნოლოგიური დეტერმინიზმის პრინციპებს.

ტექნოლოგია ჩვენი „მეორე სუნთქვა“ – რა თქმა უნდა, ეს მეტაფორაა, რომელიც გვიჩვენებს, თუ რაოდენ სიღრმისეულად არის ინტეგრირებული ტექნოლოგია ყოველდღიურ ცხოვრებაში და რამდენად მნიშვნელოვანია არსებობისთვის. სწორედ ამიტომაც ხშირად გვეჩვენება, რომ ის ჩვენი განუყოფელი ნაწილია ისევე, როგორც სუნთქვა – სიცოცხლისათვის.

ტექნოლოგიური დეტერმინიზმი ყოველთვის იქნება დებატების საგანი, თუმცა ნამდვილად ვერ გამოვრიცხავთ, რომ „ტექნოლოგიურმა დეტერმინიზმმა შესაძლოა განსაზღვროს არა მხოლოდ ჩვენი ცხოვრება, არამედ ის გადაწყვეტილებებიც, რომლებსაც ჩვენ მივიღებთ უახლოეს მომავალში“.¹⁰

მოდით, ჩვენი ფოკუსირება ახლა კულტურულ დეტერმინიზმზე გადავიტანოთ, და შევეცადოთ, ის მაგალითები მოვიყვანოთ, როდესაც კულტურა გადამწყვეტ როლს თამაშობს და ზემოქმედებს მასზე.

- ენა და აზროვნება – საპირ-ვორფის ჰიპოთეზის ცენტრალური იდეა არის ის, რომ „ენა ფუნქციონირებს არა უბრალოდ როგორც გამოცდილების შესახებ შეტყობინების საშუალება, არამედ, უფრო მნიშვნელოვანი, როგორც გამოცდილების შეფასების გზა მისი მტარებლისთვის“.¹¹ მაგალითად, ზოგიერთ ენას შეიძლება ჰქონდეს სპეციფიკური ტერმინები ან ცნებები, რომლებიც მჭიდროდ არის დაკავშირებული კულტურასთან და ამ ენებზე მოლაპარაკებმა შეიძლება სამყაროს სხვაგვარად შეხედონ.
- კოლექტივიზმი ინდივიდუალიზმის წინააღმდეგ – კულტურული დეტერმინიზმის პერსპექტივა შეიძლება ამტკიცებდეს, რომ კოლექტივისტური კულტურის მქონე პირები (მაგალითად: მრავალი აზიური კულტურა) უფრო მეტად ანიჭებენ უპირატესობას ჯგუფურ ჰარმონიასა და შესაბამისობას, ხოლო ინდივიდუალისტური კულტურის წარმომადგენლები (მაგალითად: მრავალი დასავლური კულტურა) ხაზს უსვამენ პიროვნულ ავტონომიასა და დამოუკიდებლობას.
- გენდერული როლები – ბევრ კულტურაში ტრადიციული გენდერული როლები კულტურულად არის განსაზღვრული, რაც განაპირობებს კონკრეტულ ქცევებსა და მოლოდინებს ინდივიდებისთვის მათი სქესის მიხედვით. მაგალითად, ზოგიერთ საზოგადოებაში ქალები უნდა იყვნენ მომვლელები და დიასახლისები, ხოლო მამაკაცები – მომწოდებლები და მფარველები. ეს როლები კულტურულად არის განსაზღვრული და შეუძლია გავლენა მოახდინოს ინდივიდის ქცევასა და ცხოვრების არჩევანზე.

¹⁰ Unraveling Technological Determinism.

¹¹ Scholz, Whorfianism, Stanford.

- ჩაცმის კოდი – კულტურული დეტერმინიზმი ასევე შეიძლება შეინიშნოს ადამიანების ჩაცმულობაში. ზოგიერთ კულტურაში არსებობს ჩაცმის სპეციალური კოდები და ნორმები, რომლებიც კარნახობენ, რა ჩაცმულობას მიიჩნევენ შესაფერისად, რელიგიური ან კულტურული ღირებულებებიდან გამომდინარე. მაგალითად, მოკრძალებული ტანსაცმელი შეიძლება იყოს კულტურული ნორმა გარკვეულ რეგიონებში.
- საკვების პრეფერენციები – საკვები კულტურული დეტერმინიზმის მთავარი მაგალითია. რას მიირთმევენ ადამიანები, როგორ ამზადებენ საკვებს და დიეტური უპირატესობები ხშირად მათ კულტურულ ფონზეა დამოკიდებული. მაგალითად, დიეტური შეზღუდვები, როგორებიცაა ვეგეტარიანელობა ან რელიგიური კვებითი კანონები, კულტურულად არის განსაზღვრული და შესაბამისად, საკვების არჩევისას ინდივიდზე ღრმა გავლენას ახდენს.
- სოციალური იერარქია – კულტურულ დეტერმინიზმს ასევე შეუძლია გავლენა მოახდინოს სოციალურ იერარქიებზე და კლასობრივ სტრუქტურებზე საზოგადოების შიგნით. ზოგიერთ კულტურას აქვს ფესვგადგმული კლასობრივი სისტემა, რომელიც დაფუძნებულია ისეთ ფაქტორებზე, როგორებიცაა კასტა, სოციალური სტატუსი ან ეთნიკური წარმომავლობა, რამაც შეიძლება განსაზღვროს ადამიანის ადგილი საზოგადოებაში და მათთვის შესაძლებლობების ხელმისაწვდომობა.
- განათლება და კარიერის არჩევანი – კულტურულმა მოლოდინებმა და განმსაზღვრელმა ფაქტორებმა შეიძლება მნიშვნელოვანი როლი ითამაშონ ადამიანების განათლებისა და კარიერის არჩევანში. ზოგიერთი კულტურა აქცენტს აკეთებს გარკვეულ პროფესიებზე ან საგანმანათლებლო მიმართულებებზე, ამიტომ ხშირად ადამიანები ვალდებული არიან აირჩიონ ის გზები, რათა გაამართლონ კულტურული მოლოდინები.
- რელიგიური შეხედულებები – ადამიანის რელიგიურ მრწამსზე უმეტეს შემთხვევაში ძლიერ გავლენას ახდენს კულტურა, რომელშიც ის დაიბადა. კულტურული დეტერმინიზმი გადამწყვეტ როლს ასრულებს რელიგიური ტრადიციების და პრაქტიკის ჩამოყალიბებაში. რელიგიური რიტუალები, კონკრეტული დღესასწაულები და ცერემონიებთან დაკავშირებული წეს-

-ჩვეულებები, თავის მხრივ, გავლენას ახდენს იმ კულტურაზე, რომელშიც ესა თუ ის კონფესია არსებობს. მაგალითად, სხვადასხვა კულტურაში შობის დღესასწაულის აღნიშვნა შეიძლება მნიშვნელოვნად განსხვავდებოდეს ერთმანეთისაგან კულტურული გავლენების გამო.¹²

- ცალკეული კულტურის დამოკიდებულება დროის მიმართ – დროის აღქმა და მართვა განსხვავებულია სხვადასხვა კულტურაში, რაც გავლენას ახდენს პუნქტუალურობაზე, დაგეგმვა-სა და ყოველდღიურ რუტინაზე. ზოგიერთ კულტურას შეუძლია პრიორიტეტად მიიჩნიოს დროისადმი მოქნილი მიდგომა, ზოგი კი ხაზს უსვამს სიზუსტეს და მკაცრ გრაფიკს.
- კულტურული ესთეტიკა და ხელოვნება – კულტურული დეტერმინიზმი ვლინდება მხატვრულ გამონათქვამებში, ესთეტიკასა და შემოქმედებით ფორმებში. ხელოვნება, მუსიკა, ლიტერატურა და სხვა კულტურული არტეფაქტები ხშირად ასახავს და აძლიერებს კულტურულ ღირებულებებს, ტრადიციებს, ისტორიულ გამოცდილებას. სხვადასხვა კულტურას აქვს განსხვავებული მხატვრული სტილი, თემები და სიმბოლოები, რომლებიც გადმოსცემენ უნიკალურ პერსპექტივებს.

ეს მაგალითები გვიჩვენებს, თუ როგორ არის კულტურული დეტერმინიზმი, მრავალფეროვანი მდიდარი პალიტრით, ადამიანის ცხოვრების სხვადასხვა ასპექტთან შერწყმული. კულტურულ დეტერმინიზმს შეუძლია მნიშვნელოვანი გავლენა მოახდინოს ინდივიდებზე. თუმცა ეს არ ნიშნავს იმას, რომ ინდივიდებს არ აქვთ უფლებამოსილება, არჩევანი გააკეთონ (თავიანთი კულტურისგან) დამოუკიდებლად. პირიქით, ადამიანები ხშირად უპირისპირდებიან და ცვლიან კულტურულ ნორმებსა და მოლოდინებს, და არ დაგვავიწყდეს, რომ თავად კულტურებშიც არის მრავალფეროვნება და ცვალებადობა. კულტურული დეტერმინიზმი წარმოადგენს შეხედულებას, რომელიც ფოკუსირებულია კულტურის გავლენაზე, მაგრამ არ უარყოფს ინდივიდუალურ აქტივობას და არჩევანის საშუალებას.

საბოლოო ჯამში, ტექნოლოგიას და კულტურას შორის ურთიერთობა რთული, ორმხრივი, დიალექტიკური პროცესია. ტექნოლოგიური დეტერმინიზმისა და კულტურული დეტერმინიზმის შეს-

¹² Zed, Does religion shape culture.

წავლა ნიშნავს ტექნოლოგიას და კულტურას შორის რთული ურთიერთობის უფრო დეტალურ გაგებას. ტექნოლოგიას, ცალსახად, შეუძლია ახალი იდეების დანერგვა, ქცევის შეცვლა და არსებული კულტურული ნორმების მოდერნიზება. ფაქტია, რომ ის არ მოქმედებს იზოლირებულად. კულტურული ღირებულებები, რწმენები და ისტორიული კონტექსტი კი მნიშვნელოვნად მოქმედებს ტექნოლოგიის განვითარების მიმართულებებსა და მათ გამოყენებაზე.

ბიბლიოგრაფია:

- Banse, G., Grunwald, A. Technik und Kultur, Bedingungs-und Beeinflussungsverhältnisse. KIT Scientific Publishing. (13 septembre 2019).
- Houser, N. Kloesel, C.J.W. (November 22, 1992). The Essential Peirce, Volume 2: Selected Philosophical Writings (1893-1913). Indiana University Press.
- McLuhan, M. (2001). The Medium Is the Message. Gingko Press.
- Smith, M. R. (1994). Does Technology Drive History? The Dilemma of Technological Determinism. MIT Press.
- Cultural determinism. Psychology-Lexicon. https://www.psychology-lexicon.com/cms/glossary/36_glossary-c/8415-cultural-determinism.html
- Determinism. American Psychological Association. <https://dictionary.apa.org/determinism> Updated: April 19, 2018.
- JWU. Unraveling Technological Determinism: Navigating Big Tech's Influence On Society. Johnson & Wales University. <https://online.jwu.edu/blog/unraveling-technological-determinism> Updated: October 13, 2023.
- JWU. Unraveling Technological Determinism: Navigating Big Tech's Influence On Society. Johnson & Wales University. <https://online.jwu.edu/blog/unraveling-technological-determinism> Updated: October 13, 2023
- Kline, R.R. (2001). Technological Determinism. ScienceDirect. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/B0080430767031673?via%3Dihub>

- Rajabova, N. (2020). Determinism versus Determinism. Philosophy Now. https://philosophynow.org/issues/141/Determinism_versus_Determinism
- Scholz, B. C. (2022). Whorfianism. Stanford Encyclopedia of Philosophy. <https://plato.stanford.edu/entries/linguistics/whorfianism.html>
- Singh, K. G., Drew, C. (2023, September 22). Helpful Professor. <https://helpfulprofessor.com/technological-determinism-theory/>
- Singh, K. G., Drew, C. (2023, September 22). Helpful Professor. <https://helpfulprofessor.com/technological-determinism-theory/>
- Stanford Encyclopedia of Philosophy. (2023, September 21) Causal Determinism. <https://plato.stanford.edu/entries/determinism-causal/>
- Zed, R. (2021, December 21). Does religion shape culture, or does culture shape religion? Rgj. <https://www.rgj.com/story/life/2021/12/21/does-religion-shape-culture-does-culture-shape-religion-faith-forum/8981074002/>

Tea Chanturia,
Shota Rustaveli Theatre and Film Georgia State University
Ph.D. Student
Supervisor – Professor Aleksandre Vakhtangovi

TECHNOLOGICAL DETERMINISM IN THE FACE OF CULTURAL DETERMINISM?!

Keywords: *determinism, technology, culture, society, technological and cultural evolution*

Abstract

In the contemporary technological age, the debate surrounding technological versus cultural determinism stands as a paramount issue, especially when considering the impact of technology on society. These contrasting positions offer theoretical perspectives that scrutinize the intricate relationship between technology and culture, presenting opposing views on the driving forces behind societal change. This interaction between technological and cultural determinism raises pivotal questions about the reciprocal influences of technology and culture, ultimately shaping the trajectory of social development.

The central concern within the realm of determinism lies in understanding the extent to which technology shapes culture or vice versa. Technological determinism posits that advancements in technology predominantly dictate the course of cultural change, possessing an inherent ability to influence society irrespective of cultural factors. In contrast, cultural determinism contends that cultural values and beliefs are the primary drivers of technological development and implementation. Here, technology is perceived as an extension of culture rather than an autonomous force.

Delving into the dichotomy between these perspectives prompts questions about how technology impacts cultural practices and traditions and, conversely, the extent to which culture shapes technological innovation. The interplay between technology and culture and the resulting implications for societal progress and

evolution form the crux of this discourse.

To comprehend these dynamics, it is imperative to elucidate the concept of determinism itself. Philosophically, determinism posits that all events, whether physical or mental, including human behavior, are necessary consequences of antecedent causes. This philosophical framework serves as the foundation for exploring the interplay between technology and culture.

Technological determinism asserts that technology is the primary driver of societal change and development, influencing the structure and values of culture. Noteworthy examples, such as the printing press, the Internet, and smartphones, exemplify how technological advancements shape and transform societies. Conversely, cultural determinism emphasizes the dominant role of culture in shaping technological development, viewing technology as a product of cultural decisions and needs.

The views of the famous media theorist Marshall McLuhan were complex and somewhat unique; he did not belong to either the technological determinist or cultural determinist camps. He introduced the concept of media determinism, transcending the binary opposition between technological and cultural determinism. Marshall McLuhan's perspective argues that the medium through which information is conveyed is more influential than the specific content of the message. His famous phrase, «The medium is the message,» emphasizes the profound influence of the medium on society and culture, suggesting a dynamic and symbiotic relationship between technology and culture.

McLuhan's philosophy rejects rigid binary oppositions and offers a nuanced view that technology and culture interact in complex ways. Therefore, it provides a more holistic framework for understanding the dynamic interplay of these forces in shaping societal development and perception.

As constant waves of technological innovation continue to shape our world, the study of technological determinism becomes increasingly relevant. Historian Merritt Roe Smith's question, „Does technology drive history?“ emphasizes the significant power of technological progress and innovation in historical events and societal development.

Examining examples of technological determinism in action further elucidates its profound effects on society. From the printing press to artificial intelligence and automation, technological progress has consistently influenced societal structures, cultural practices, and economic systems.

In parallel, cultural determinism plays a decisive role in shaping various aspects of human life. Language and thought, gender roles, dress codes, and social hierarchies all reflect how culture influences individuals' behavior and choices. Cultural determinism, however, does not negate individual agency, as people often challenge and change cultural norms. Expanding on the implications of technological and cultural determinism, the concept of digital citizenship comes to the forefront.

As we navigate the digital landscape, ethical considerations related to online behavior and digital literacy become paramount. Both technological and cultural determinisms intersect in defining the norms and etiquette governing digital spaces. The ongoing discourse on misinformation, cyberbullying, and digital privacy exemplifies the need for a balanced approach that integrates technological advancements with cultural values to foster responsible digital citizenship.

Furthermore, the globalized nature of the digital sphere introduces a dimension of cultural diversity in online interactions. Acknowledging and respecting diverse cultural perspectives becomes an integral aspect of digital citizenship. Technology, in this context, serves as a bridge that connects individuals across cultures, necessitating a shared understanding of ethical conduct in the digital realm.

Ultimately, the relationship between technology and culture represents a complex, two-way dialectical process. The study of technological determinism and cultural determinism offers a more nuanced understanding of this intricate relationship. Technology, acting as a catalyst for change, introduces new ideas and modernizes cultural norms within the context of cultural values, beliefs, and historical contexts. This reciprocal relationship underscores the importance of recognizing the dynamic interplay between technology and culture, providing invaluable insights into societal progress and evolution.